חיי שרה

א. אויפן פסוק „ויהיו חיי שרה מאה שנה" (בתחלת הסדרה) זאגט דער מדרש[1]: „יודע ה' ימי תמימים ונחלתם לעולם תהי'[2], כשם שהן תמימים כך שנותם תמימים. בת כ' כבת ז' לנוי, בת ק' כבת כ' שנה לחטא" (און לויט אַ צווייטער גירסא[3]: „בת מאה כבת עשרים לנוי, בת עשרים כבת ז' לחטא").

לערנען מפרשים[4], אַז דער מדרש באַוואַרנט דערמיט: פאַרוואָס זאָגט דער פסוק דריי מאָל דעם וואָרט שנה — „מאה שנה ועשרים שנה ושבע שנים", בעת עס וואָלט גענוג ווען ער זאָגט „מאה ועשרים ושבע שנים"[5]?

און בכדי דאָס צו פאַרענטפערן, ברענגט דער מדרש דעם פסוק „יודע ה' ימי תמימים", אויסטייטשנדיק אַז דער וואָרט „תמימים" באַציט זיך אויך צו „ימי" — אַז זייערע ימים גופא זיינען אויך „תמימים". און דאָס, טייטשט אפ דער מדרש, ווערט אַנגעדייטעט אין דעם וואָס עס שטייט דריי מאָל אין פסוק „שנה", אַז אַלע יאָרן פון שרה זיינען ביי איר געווען גאַנץ און שלימות'דיק (פאַרגלייכנדיק דעם „שנה" פון „מאה" צום „שנה" פון „עשרים" אַ"וו[6]): זייענדיק „בת כ'" איז זי געווען אין דער זעלבער „גאַנצקייט" ווי בעת זי איז געווען „בת ז'"; און אינעם עלטער פון „מאה

---

1) רבה ריש פרשתנו.

2) תהלים לז, יח. ולהעיר מלקו"ד ח"א. לה, ב.

3) פרש"י לב"ר שם. וכ"ה בילקו"ש ריש תהלים רמז תשל. אבל בילקו"ש ריש פרשתנו ובפרש"י עה"ת — כגירסא הראשונה.

4) פרש"י לב"ר שם. וכ"ה גם בפירושו עה"ת. וברמב"ן עה"ת ש"לא דרשו כן אלא מיתור הלשון שחזר ואמר שני חיי שרה". עיי"ש ובמפרשי רש"י. ואכ"מ.

5) בראַ"ם ריש פרשתנו, שהדיוק הוא ממה שאינו מונה „האחדים עם העשרות לחוד והמאות לחוד". אבל בפרש"י לב"ר: „הי' לו לומר מאה ועשרים ושבע שנה". וראה גו"א (ד"ה שכל א' כו' — קרוב לסופו), שגם כוונת רש"י בפירושו עה"ת כן היא. כי מכיון שהכתוב מקדים „ויהיו חיי שרה", לא הי' לו לכתוב שנה בכל כלל בפ"ע — כי „דוקא השנים הם מחולקים אבל אין החיים מחולקים, והו"ל למכתב הכל ביחד לומר מאה ועשרים ושבע שנים". וע"פ פירוש הגו"א, יומתק מה שרש"י מעתיק לפני פירושו גם התיבות „ויהיו חיי שרה".

6) כ"ה בראַ"ם שם. אבל בגו"א שם מפרש, שלימוד זה הוא (לא בדרך היקש, כ"א) שמכיון „שכל אחד נדרש לעצמו", היינו שכל ה„מאה שנה" (וכן ה„עשרים שנה") הם „כלל אחד שאינו מחולק" — הרי א"א לחלק בין שנים הראשונות שבכלל זה (עשרים ושבע שנים הראשונות) להשנים שניתוספו על כ' וז', ובמילא שמעינן שבת ק' כבת כ' ובת כ' כבת ז'.

וי"ל שיש נפק"מ בין ב' פי' אלו לא רק באופן הלימוד, אלא גם בהענין הנלמד: להפי' שהלימוד הוא בדרך היקש, י"ל ש־ההיקש דמאה שנה לעשרים שנה הוא (א) רק לחטא אבל לא ליופי. (ב) שרק בהיותה בת מאה היתה כבת כ' (ולא שבכל משך המאה שנה היתה בהמצב כמו שהיתה בהיותה בת כ'). משא"כ להפי' שכל המאה שנה הם כלל אחד שאינו מחולק, עכצ"ל שבכל משך המאה שנה היתה כבת כ' וכבת ז' (וצע"ק ממ"ש בגו"א שם לפנ"ז). וראה הערה הבאה.

שנה" האָט זי געדאַט די זעלבע גאַנצע קייט ווי ווען זי איז געווען "עשרים שנה" [7].

דאַרף מען פאַרשטיין:

א) פון לשון המדרש "כשם שהן תמימים כך שנותם תמימים" איז קענטיק, אַז "הן תמימים" און "שנותם תמימים" זיינען בעצם צוויי באַזונדערע ענינים; נאָר דער מדרש לערנט אַפּ פון פסוק "יודע ה' ימי תמימים", אַז דער וואָס איז אַליין אַ תמים זיינען ביי אים אויך די יאָרן "תמימים".

אָבער לויט דעם ווערט דאָ שווער: בנוגע דעם תואר פון תמימות אין ענינים רוחניים — וואָס בנדו"ד איז עס דער פּרט פון "בת ק' כבת כ' לחטא" — קען מען דאָך לכאורה איבערהויפט ניט פאַנאַנדערטיילן צווישן "הן תמימים" און "שנותם תמימים", וואָרום אויב ביי אימעצן גייט אַוועק אַ טאָג (אָדער אַפילו בלויז אַ חלק פון טאָג) לבטלה, איז עס ניט בלויז אַ חסרון אין דער גאַנצקייט פון זיינע יאָרן (און טעג), נאָר אויך אין זיין אייגענער תמימות גופא[8] — היינט ווי אַזוי נעמט זיי אָן דער מדרש ווי צוויי ענינים[10]?

---

7) ומכיון שכשהיתה בת כ' היתה כבת ז', הרי מובן שהכוונה ב"בת ק' כבת כ'" היא שהיתה אז גם כבת ז'*. ועפ"ז יומתק לשון המדרש "בת ק' כבת כ' שנה" — דלכאורה תיבת שנה מיותרת. ובפרט שלפנ"ז כותב "בת כ' כבת ז'" (ולא "כבת ז' שנה") — כי בזה בא לרמז, שהכוונה ב"בת ק' כבת כ'" היא לא רק כבת כ' סתם, אלא כ"עשרים שנה" שבפסוק (דשרה) שהוקשו ל"שבע שנים"**.

8) ביפ"ת, שכוונת המדרש ב"שנותם תמימים" הוא מה שהקב"ה יושב וממלא שנותיהם של צדיקים מיום ליום. ולפ"ז צ"ל (ראה בעץ יוסף) שגורס "בת כ' כבת ז' כו'" בפירוש השני שבמדרש "שהיתה תמימה כו'". אבל במדרש שלפנינו (וכ"מ בפרש"י שם. וכ"ה גם בילקו"ש ריש פרשתנו ובתהלים שם), "בת כ' כבת ז' כו'" הוא הפירוש ד"שנותם תמימים", וכמפורש בגו"א (סד"ה הנ"ל). ולהעיר, שבילקוט לתהלים שם מוסיף (לאחרי "כשם כו' שנותיהן תמימים בת ק' כו'") "בר חטיא אמר כל מי שנאמר בו תמים השלים שניו

---

*) וגם להפי' שהלימוד הוא בדרך היקש, הרי כתב הרא"ם עצמו (בהס"ד שלו) ש"אין היקש למחצה". ומה שמסיק "כיון דהכתוב גילה בפירוש שבהיותה כבת צ' היתה כזקנה . . על כרחנו לומר דבת ק' כבת כ' אינו אלא לחטא אבל לא ליופי" — אי"ז מוכרח כ"כ, שהרי אפ"ל שאחרי ש"הייתה לי עדנה" חזרה ליופי' כבת ז'. והרי להפי' שהלימוד הוא בדרך היקש מספיק שנאמר שרק בהיותה בת מאה היתה כבת כ' אבל לא באמצע המאה (ולפי הגו"א שכל המאה שנה הם כלל אחד שאינו מחולק — ראה להלן הערה 26). וכן מוכרח לכאורה להגירסא "בת מאה כבת עשרים לנוי".

**) וי"ל, שזהו גם הטעם למה שהמדרש מקדים "בת כ' כבת ז'" ל"בת ק' כבת כ'" (אף שההיקש דמאה שנה לעשרים שנה נזכר בכתוב לפני ההיקש דכ' לז') — כי (נוסף למה שי"ל שמונה לפי סדר השנים) בההיקש "בת ק' כבת כ'" נוגע לדעת איך שהיתה בת כ'.

אפילו למדת שבוע", ומזה מוכח שהוא פי' אחר. וראה לקמן הערה 38.

9) ראה זח"א רכד, א. תו"א טז, א. עט, ב.

10) אין לומר שבאם חטא מקודם ואח"כ עשה תשובה, אזי האדם הוא תמים אף שאין שנותיו תמימים — כי ממה נפשך: אם תשובתו היא מיראה — הרי גם האדם אינו תמים, מכיון ש"מקצת שמו עליו" (רש"י יומא פו, א); ואם התשובה היא מאהבה, שלכן האדם הוא "תמים" כי לא נשאר בו שום רושם מהחטא, ובלשון רש"י שם "נעקר עונו מתחלתו" — הרי אז גם שנותיו הם תמימים, שהרי התשובה פועלת גם אלמפרע ועד שגם הזדונות נעשים כזכיות (יומא פו, ב. וראה לקמן סו"ס ז'). — וראה לקמן בשוה"ג להערה 26, החידוש ב"שנותם תמימים" על "הן תמימים" להביאור שבהשיחה.

און, ווידער, בעת מען רעדט וועגן תואר „תמים" בשייכות צו ענינים גשמיים, איז ניט פֿאַרשטאַנדיק מאי־דך גיסא: ווי אַזוי פֿאַרבינדט זיי דער מדרש, אַז וויבאַלד „הן תמימים" איז אויך „שנותם תמימים" — בעת עס קען דאָך יע געמאַלט זיין אַ פּאַל וועו ער אַליין איז אַ „תמים" אין אַ גשמיות'דיקער מעלה (ווי „נוי", למשל), און דאָך זיינען די יאָרן זיינע ניט קיין „גאַנצע" אין דעם הינזיכט, ווייל אין אַ פריערדיקן זמן האָט די מעלה צייטוויליק געפעלט — ווי מ'גע־פינט אַזוי ביי שרה גופא, אַז זיי־ענדיק „בת מאה" איז זי געווען גאַנץ ב„נוי" ווי בת כ' (און ז'), הגם אַז פריער, אין דער צווישן צייט, איז ביי איר געווען אַ זמן פון „בלותי" [11]?

און אַפּילו אויב דער מדרש קען זיי יע צוזאַמענבינדן, אויף וועלכן עס איז אופן, בלייבט ווידער שוער: ווי־באַלד מ'מוז דאָך שוין זאָגן, אַז דער פֿאַרגלייך פון „מאה שנה" צו „עש־רים שנה" קען ניט מיינען די תמי־מות פון די יאָרן גופא — אַז דעם גאַנצן משך פון „מאה שנה" איז זי געווען גאַנץ בנוי (וויבאַלד אין צווישן איז ביי איר געווען דער פֿאַרקער־טער פּאַל [12]) — טאָ ווי אַזוי איז דאָן שייך בכלל צו ברענגען דאָ דעם פּסוק פון „יודע ה' ימי תמימים", פון וועלכן עס ווערט אָפּגעלערנט אַז „שנו־תם" גופא זיינען „תמימים"?

ב) ווי אַזוי באַנוצט דאָ דער מד־רש דעם לשון „שנותם תמימים" וואָס באַדייט [ווי די משנה זאָגט [13] אויף „שנה תמימה" — „להביא את חדש העיבור"] אַ תמימות פון יאָרן פֿאַר זיך אַליין, אַלס אַ תקופה אין זמן — אין דער צייט וועו דער מדרש מיינט גאָר דערמיט די מענטשלעכע תמי־מות (פון אַ גשמיות'דיקער אַדער רוח־ניות'דיקער מעלה) ווי זי שפּרייט זיך אויס און נעמט אַרום דעם גאַנצן משך פון זייערע יאָרן?

ג) וויבאַלד דער לשון הפּסוק איז „ימי תמימים", האָט דאָך דער מדרש, בהתאם לזה, געדאַרפט זאָגן: „כך ימי־הם תמימים" — פֿאַרוואָס ענדערט ער דאָ און זאָגט: „כך שנותם תמי־מים"?

און הגם אַז מיטן לימוד „כך שנו־תם תמימים" איז דער מדרש אויסן צו מבאר זיין פֿאַרוואָס עס שטייט דריי מאָל שנה אין אונזער פּסוק — וויבאַלד אַבער אַז דער גאַנצער דרש „כשם כו'" וועט אַרויסגעלערנט פון (און איינגעטייטשט אין) פּסוק „ימי תמימים" (וכנ"ל בתחלת הסעיף, אַז דער מדרש טייטשט אַז דער וואָרט „תמימים" באַציט זיך אויך צום וואָרט „ימי"), וואָלט דאָך מער מתאים גע־וען צו נוצן דעם לשון הפּסוק פון וועלכן דער דאָזיקער ענין וועט אָפּ־געלערנט — אַיידער דעם לשון פון אונזער פּסוק וואָס וועט בלויז נת־באר דורך דעם דאָזיקן דרש?

ב. דערנאָך זאָגט דער מדרש אַ צווייטן פּירוש: „דבר אחר, יודע ה' ימי תמימים זו שרה שהיתה תמימה במעשי'. אמר ר' יוחנן כהדא עגלתא תמימתא".

לערנענדיק בשטחיות קומט אויס, אַז די נפקא מינה צווישן ערשטן און צווייטן פּירוש איז אין צוויי פּרטים: א) לויטן ערשטן פּירוש באַציט זיך

11) וירא יח, יב.

12) ומ"ש „בת ק' כבת כ' לנוי", בהכרח לפרש לכאורה שזה הי' רק בהיותה בת ק' (ראה לעיל הערה הא' להערה ז).

13) ערכין לא, א.

דער וואָרט „תמימים" אויך צו „ימי" (כנ"ל תחלת ס"א), משא"כ לויטן צווייטן פירוש „זו שרה כו'" ווערט נישטן וואָרט „תמימים" געמיינט כפשוטו: בלויז די תמימות פון די מענטשן; און דער פי' פון „ימי תמימים" איז: טעג פון די תמימים. ב) לויטן ערשטן פי' ווערט אַרויסגעלערנט, אַז דער תואר „תמים" באַדייט אַ שלימות אין אַלע מעלות (ביז צו מעלת הנוי וואָס איז לכאורה[14] ניט קיין ענין רוחני); אָבער לויטן צווייטן פירוש, „זו שרה שהיתה תמימה במעשי'", איז דער תואר „תמים" פאַרבונדן בלויז מיט מעשים טובים.

אָבער עפ"ז איז אינגאַנצן שווער צו פאַרשטיין:

א) ס'איז דאָך מובן אין פשטות, אַז אויך אין זיין צווייטן פירוש איז דער מדרש עפעס מחדש אין דער אויסטייטשונג פון דעם פסוק „יודע ה' ימי תמימים". ולכאורה: וואָס פאַר אַן אויפטו איז דאָ אין צווייטן פירוש, אַז מיטן תואר „תמימים" קענען גערופן ווערן בלויז אַזעלכע וואָס זייַנען גאַנץ אין זייערע מעשים? דאָס איז דאָך אַ זאַך וואָס מ'פאַרשטייט אויך אָן דעם מדרש.

ב) וואָס פעלט אין דער הבנה פון די ווערטער „תמימה במעשי'", וואָס צוליב דעם דאַרף ר' יוחנן געבן דער־צו אַ דוגמא — „כהדא עגלתא כו'"; און אויב עס פעלט יע ביאור אין דעם תואר „תמימה במעשי'" — מיט וואָס ווערט עס אויפגעקלערט דורך דער דוגמא?

ג) ס'איז דאָך קלאָר, אַז מיטן פי' „זו שרה כו'" וויל דער מדרש מבאר זיין ניט בלויז דעם פסוק „יודע ה' ימי תמימים", נאָר אויך דעם פסוק „ויהיו חיי שרה מאה שנה גו'" אויף וועלכן ער שטעלט זיך. אין פלוג: וואָס פאַר אַ ביאור קומט דאָ צו לויט אָט דעם פי' („זו שרה כו'") אין פסוק „ויהיו חיי שרה גו'"?

ג. לאחרי ווי דער מדרש פאַרענט־פערט פאַרוואָס עס שטייט דריי מאָל „שנה", דורך זיינע פירושים אויף „יודע ה' ימי תמימים", איז ער מסיק און טייטשט אויס דעם סיום פון אונזער פסוק — „שני חיי שרה", דורך מפרש זיין דעם סיום פון פריער־גע־בראַכטן פסוק („יודע ה' גו'") — „ונחלתם לעולם תהיי". וז"ל: „ונחלתם לתם לעולם תהיי, שנאמר ויהיו חיי שרה, מה צורך לומר שני חיי שרה באחרונה, לומר לך שחביב חייהם של צדיקים לפני המקום בעולם הזה ולעולם הבא".

זיינען אויך דאָ פאַראַן שווערקייטן:

א) דאָס איז דאָך אַ דבר פשוט, אַז צדיקים האָבן עולם הבא. צו וואָס דאַרף מען עס אַפּלערנען פון „ונחלתם לעולם תהיי"? — מוז מען זאָגן, אַז דער אויפטו וואָס דער מדרש לערנט אָפּ פון דעם פסוק באַשטייט אין דעם וואָס „חביב* חייהם כו' ולעולם הבא". אָבער אויך דאָס פאַדערט ביאור: אויך דאָס איז זעלבסטפאַרשטענדלעך, אַז דעם שכר צו צדיקים גיט דער אויבערשטער ברצון ובסבר

14) אבל ראה לקמן הערה 17.

*14) וי"ל, שהמדרש כאן ס"ל שפירוש „יודע (ה' ימי תמימים)" הוא [לא כפשוטו — דהרי הקב"ה יודע ימי כל אחד, ולא רק „ימי תמימים" — כי אם] לשון חיבה (ראה רש"י וירא יח, יט), וקאי גם על סיום הכתוב „ונחלתם לעולם תהיי".

פנים יפות, איז וואָס איז דער חידוש פון „חביב חייהם כו׳ ולעולם הבא״?

ב) הן אמת, אַז אין דעם וואָס דער פסוק חזר׳ט איבער נאָכאַמאָל „שני חיי שרה״ — נאָכדעם ווי ער האָט שוין פריער געזאָגט „ויהיו חיי שרה״ — איז מרומז די צוויי מיני „חיים״ פון שרה, חיי עוה״ז און חיי עוה״ב, אָבער פון וואַנען איז דאָ אַ משמעות אויפן ענין פון „חביב חייהם כו׳״. ובפרט אַז, כנ״ל, באַשטייט דער אויפ־טו פון מדרש אין „חביב״?

ג) שוין גערעדט פיל מאָל[15], אַז אַלע פירושים וואָס קומען אויפן זעלבן פסוק אין תורה, האָבן אַ שייכות איי־נער צום צווייטן. דאַרף מען עפ״ז פאַרשטיין: וואָס איז די שייכות פון פירוש הפשוט פון „שני חיי שרה״ וואָס מיינט די יאָרן וואָס שרה האָט געלעבט בעוה״ז — ווי רש״י טייטשט (לפי פשוטו של מקרא) „כולן שוין לטובה״ — מיטן פירוש המדרש אַז מיט „שני חיי שרה״ ווערט געמיינט חיי עוה״ב?

ד. איז דער ביאור בכל הנ״ל:

ווען אַ מענטש, למשל, געפינט זיך אין אַ געוויסער סביבה מיט אַנדערש׳־דיקע אָדער ניט־גוטע אייגנשאַפטן, און טראָץ דעם ווערט ער ניט באַ־ווירקט און ענדערט זיך ניט צוליב דער אַרומיקער אומגעבונג — קען עס זיין צוליב דריי פאַרשידענע סי־בות:

א) צוליב דעם וואָס ער שטאַרקט זיך, ניט צו באַאיינפלוסט ווערן פון דער סביבה. אָבער דעמאָלט איז זיין העדר השינוי ניט קיין שלימות׳די־קער, וואָרום היות אַז זיין געפינען זיך אין דער סביבה איז אין אַזאַ אופן, וואָס עס איז בכח צו באַווירקן אים ווען ניט זיין שטאַרקן זיך איבער איר — דאָס אַליין באַדייט שוין אַ ירידה[16] און אַ שינוי לגבי זיין פרי־ערדיקן מצב, איידער ער איז געקומען אין דער דאָזיקער סביבה, וואו ער האָט ניט געהאַט אַפילו קיין נתינת מקום פאַר אַזאַ ניט־גוטער השפעה.

ב) מצד דעם וואָס ער איז אָפּ־געזונדערט און שטייט העכער פון דעם אַרום. אָבער אויך דער אופן איז ניט דער תכלית השלימות: וויבאַלד אַז זיין אומגעענדערטקייט נעמט זיך בלויז דערפון וואָס ער איז אָפּגעזונ־דערט פון דער סביבה, קען דאָך גע־מאָלט זיין, אַז אויב ער וואָלט יע געהאַט צו טאָן מיטן אַרום, וואָלט ער דאָן פון אים באַאיינפלוסט גע־וואָרן; הייסט עס דאָך, אַז בעצם האָט ער דאָך אין זיך אַן עלוליות צו נש־תנה ווערן.

ג) צוליב דעם וואָס ווי נידעריק דער אַרום זאָל זיין, איז ער פועל אויף דעם אַרום*[16] און דערהויבט אים צו זיין מדריגה — און דאָס איז דער תכלית־שלימות׳דיקער אופן פון הע־דר־השינוי. וואָרום האָבנדיק אין זיך דעם כח, וואו נאָר ער געפינט זיך, אויפצוהויבן דעם מקום צו זיך, צו זיין מדריגה, איז דאָך שוין במילא ניט שייך אַז עפעס אַ זאַך זאָל אים קענען אַראָפּנידערן פון זיין מדריגה.

15) ראה בארוכה לקו״ש ח״ג ע׳ 782.

16) להעיר, ממה שאין מסככין בדבר שראוי לקבל טומאה, אפילו כשלא הוכשר לטומאה (סוכה יא, א. שו״ע או״ח ר״ס תרכ״ט). וראה ג״כ פרה פי״א מ״ח: לקטו לאוכלין.

*16) כי האדם וסביבתו להיותם מושפעים זמ״ז (ראה רמב״ם הל׳ דעות רפ״ו. ובכ״מ) א״א אשר סו״ס לא תהי׳ השפעה מאחד על השני.

ה. על דרך זה איז אויך בנוגע דער אומגעענדערטקייט אין „חטא" און אין „יופי" וואָס ווערט ניט „באַ־ווירקט" פון יאָרן און זקנה, צוליב דעם וואָס די רוחניות׳דיקע הנשמה באַ־הערשט און פאַרהיט דעם מענטשן בכל ביז אויך די גשמיות׳דיקע הגוף[17], פון שינויים (ווי בנדו״ד — שרה — וואָס איז געווען „בת ק׳ כבת כ׳ ובת כ׳ כבת ז׳") — אַז דאָס קען זיין אויף די דריי דערמאָנטע אופנים:

א) אַז וואָס מצד זיין רוחניות׳דיקן מצב אַליין איז ניט אָפגעפרעגט די שייכות צו אַ חטא; און מצד גשמיות׳דיקן איז נאָכמער: ער געפינט זיך אין אַ צושטאַנד וואָס ער איז אונטערגעוואָרפן די ווירקונג פון אַלט־קייט און דאַרף ע״פ טבע פאַרלירן דעם יופי פון דער יוגנט — און טראָץ דעם איז ער זיך מתגבר אין זיין עבודה רוחנית, ביז דאָס איז פועל אויך אויף זיין גשמיות הגוף: אַז דער גוף בלייבט אין דעם זעלבן יופי ווי ער איז געווען אין דער יוגנט.

אָבער לויט דעם אופן פון העדר השינוי, איז דער „בת ק׳ כבת כ׳ ובת כ׳ כבת ז׳" בלויז מיט אַ כ״ף הדמיון. וואָרום דאָס גופא וואָס ס׳איז דאָ בלויז די מעגלעכקייט ער זאָל באַגיין אַ חטא (וועָן ניט זיין התגברות בעבודתו) אין זיינע עלטערע יאָרן (ניט ווי זייענדיק אַ „בת ז׳"), ובפרט אַז אין זיין מצב הגוף „דאָרף" די אַלטקייט אַרויסרופן העדר היופי — דאָס אַליין איז שוין אַ געוויסע ירידה און ענדערונג[18] לגבי זיין יוגנט (פון „בת ז׳"), וועָן ער האָט לגמרי ניט געהאָט קיין שייכות צו חטא און ניט צו די סיבה פון העדר היופי.

ב) מצד דעם וואָס ביי אים „לייכט" דער חלק הנשמה, וואָס איז העכער פון צו אָנטאָן זיך אין גוף — און דער־פאַר איז ער ניט אונטערגעוואָרפן די שינויים פון אינגער און עלטער וואָס קומען בלויז מצד דעם גוף.

וואָרום אָזוי ווי דאָס איז בכלל ביי יעדער אידן, אַז ווייל די עצם הנשמה איז העכער פון התלבשות אין גוף, דעריבער געפינט זי זיך ביי אים אָן קיין שום שינויים פון זינט דער רגע שנולד ביז צו דער רגע האחרון[19] — קען דערפאַר געמאָלט זיין, אַז ביי די וואָס די עצם הנשמה איז ביי זיי מאיר בגילוי, זאָל זי ווירקן אַ העדר השינוי אויך אויף זייערע כחות הגלויים און גוף[20] (אָזוי ווי אויף יופי) —

---

17) שלכן משבח הכתוב את שרה ש־היתה כבת ז׳ ליופי — אף ש„שקר החן והבל היופי" — כי יופי זה בא מצד הנשמה, כבפנים. וכמבואר בגו״א כאן.

18) ראה ד״ה זה היום תש״ח פ״ז — לענין בחי׳ „חי בעצם" (אף שהיא רק בחי׳ העצמיות דנר״נ, שהיא בכלל הארת הנשמה שנמשכת למטה בהגוף — שהרי משכנה והשראתה היא במוחין שבראש), ומכ״ש שכ״ה בנוגע לבחי׳ עצם הנשמה (ח״י) שנשארת למעלה.

19) ובדוגמת ענין הנצחיות בנבראים — מה שצבא השמים קיימים באיש וצבא הארץ קיימים במין, ועד שצבא השמים הם חזקים כיום הבראם (ירוש׳ ריש ברכות עה״פ (בראשית ב, ד) אלה תולדות השמים והארץ בהבראם*) — ואף שזהו מצד כח

*) מסיום פסוק זה למדים (חגיגה יב, א) שהארץ נבראת תחלה. ויש לקשר דרשת הירוש׳ עם הדרשה שבחגיגה שם (ראה לעיל סוס״ג ובהנסמן שם):

מבואר בכ״מ (ראה תו״א ותו״ח ר״פ ויגש. ד״ה כי המצוה הזאת תרס״ו. ועוד) שדעת ב״ש שמים נבראו תחלה, הוא מצד בחי׳ הגילויים דסדר השתלשלות, ודעת ב״ה ארץ נבראת תחלה הוא — מצד כח העצמות,

מצד זייער פאַרבונדנקייט מיט עצם הנשמה שלמעלה מהתלבשות[20].

אבער כנ"ל, איז אויך דער אופן ניט תכלית השלימות: היות אַז דער העדר השינוי קומט מצד דער עצם הנשמה שלמעלה מהתלבשות אין גוף, קומט דאָך אויס, אַז מצד עניני הגוף איז יע פאַראַן[21] אַן אָרט פאַר שינויים[22].

ג) אַז דער העדר השינוי, איז ניט בלויז מצד די נשמה, נאָר אַז עס ווערט דערהערט אין גוף — אין אַלע זיינע פרטים, אַז זייער גאַנצער ענין איז אויסצודריקן דעם עילוי פון דער נשמה, ווי זי האָט ניט קיינע הגבלות און קען זיך דערפאַר פאַר־בינדן אויך מיט אַ גוף גשמי[23] — אַ משתנה ונפסד.

און דאָן איז דער העדר השינוי

א"ס הבלתי בעל גבול שאינו מתלבש בהם [וכידוע, שבגוף מוגבל א"א שיהי' מלובש חיות בלתי מוגבל (ס' האמונות ודיעות מ"א פ"א. מו"נ ח"ב הקדמה יב). וראה ד"ה אמר רבא כל המעביר תש"י פי"ז, שמאופן הקיום דצבא השמים אנו יודעים בחי' אור הסובב], בכ"ז, הרי כח זה פועל על הנבראים שהם עצמם קיימים באופן נצחי, ועד — שמה שלע"ל יופסדו הוא רק מצד רצון הבורא (ראה בארוכה ס' החקירה להצ"צ בתחלתו. שם ע' קא ואילך. ד"ה אין ערוך (הב') תרצ"ד (סה"מ תש"א). תקעו תש"ז בתחלתו. ועוד). וראה לקמן הערה 21.

20) וי"ל, שמטעם זה נאמר במשה "לא כהתה עינו ולא נס לחה" (ברכה לד, ז), כי האיר בו בחי' ח"י שלמעלה מהתלבשות (סד"ה עשר תעשר תש"א), ומכיון שבחי' עצם נשמתו האירה גם בגופו [שזהו"ע ותרא אותו כי טוב הוא, שכשנולד נתמלא הבית כולו אורה (שמות ב, ב. פרש"י שם משמו"ר פ"א, כ), שגם "בית" הוא הגוף, נתמלא מאור הנשמה (ד"ה ויבא עמלק תרפ"ח בתחלתו)], לכן גם בגופו "לא כהתה עינו ולא נס לחה". וראה הערה 22.

שכח העצמות מתגלה בארץ דוקא (ראה אגה"ק סי' כ' (קלב, רע"א)) — והרי גם ענין הנצחיות שבנבראים הוא מצד כח הא"ס שבהם (כבפנים ההערה), ואמיתית ענין הא"ס ובל"ג הוא בעצמות דוקא.

ואין מזה סתירה למה שצבא השמים קיימים באיש וצבא הארץ קיימים (רק) במין — אף שכח העצמות מתגלה בארץ דוקא כנ"ל — כי ב' ענינים בגילוי כח העצמות: ענין ה"אין סוף" שבו (שבעצ־מותו ית' גופא הוא כביכול ענין ה"גילוי" שבו) — וענין זה מתגלה בעיקר בבחי' האור, שמה שהוא א"ס הוא להיותו מעין המאור (ראה ד"ה ויולך ה' תרס"ו. תקעו תש"ז. ועוד) ולכן, גם בנבראים הוא בעיקר בצבא השמים; ומה ש"אין לו תחלה" — שזה מתבטא בהכח להוות יש מאין (ראה אגה"ק שם (קל, ריש ע"ב) שהכח להוות יש מאין הוא מצד הענין ד"מציאותו מעצמותו" — "אין לו תחלה") — וענין זה הוא בעיקר בבחי' המלכות ובארץ. ועיין ד"ה מצה זו תש"ז פ"ב.

21) ועד"ז הוא גם בנוגע להנצחיות דצבא השמים כו' (ראה לעיל הערה 19), שמכיון שהנצחיות שבהם הוא מצד כח הא"ס שבהם (כבהערה הנ"ל) — הרי מה שבפועל הם "חזקים כיום הבראם" אי"ז מתייחס להי־נבראים עצמם, ומצד ענינם הם — הם נפסדים.

ובזה יובן מ"ש בד"ה אתה הוא ה' לבדך תש"א בתחלתו "ההפסדות שבהם בלתי ניכרת כלל והם נראים חזקים כיום הבראם . . וכשיעלה רצון הבורא ב"ה ש־יתבטלו . . אז תוכר ההפסידות שהי' בהם כל משך קיומם" — דלכאורה, זה סותר להמבואר בכ"מ (ראה בהנסמן בהערה 19) שקיומם עכשיו הוא כקיום דבר הנצחי ומה שיופסדו לע"ל הוא רק מצד רצון הבורא ב"ה — כי מכיון שהנצחיות שבהם הוא מצד כח הא"ס שאינו מלובש בפנימיותם, נמצא שמצד ענינם הם, הם נפסדים.

22) ובדוגמת הידוע (ד"ה החדש הזה תרס"ו. והר סיני תש"ח פ"ו. ועוד), ש־ביטול גופו דמשה הי' מצד נשמתו ולא מצד הגוף עצמו. ובזה — מעלה באליהו (נשמה דב"ן), שהביטול שלו הי' מצד הגוף עצמו, עיי"ש בארוכה.

וי"ל שעד"ז הוא גם בנוגע לשרה (ראה לקמן בפנים), כי גם שרה היא נשמה דב"ן.

23) ראה תו"א ד, ב. ד"ה זה היום תש"ל ת"ר ועוד

בתכלית השלימות — היות אז אין די עניני הגוף אליין, וואס ענדערן זיך בחיצוניות, ווערט אנטפלעקט אז זיי־ער ענין פנימי איז דווקא אויסצו־דריקן דעם בלי־גבול פון דעם העדר השינוי פון דער נשמה — אז דער בלתי משתנה פון דער נשמה קען זיך געפינען אויך אין זיי.

ו. און דאס איז דער טעם וואס דער מדרש זאגט ניט גלייך „בת ק׳ כבת כ׳ ובת כ׳ כבת ז׳״, נאר דווקא נאכדעם ווי ער ברענגט פריער דעם פסוק „יודע ה׳ ימי תמימם״ און איז מפרש „כשם שהן תמימים כך שנו־תם תמימים״ — ווייל דווקא נאך דעם דאזיקן לימוד ווערט קלאר דער פירוש פון „בת ק׳ כבת כ׳ ובת כ׳ כבת ז׳״:

דורכן צוגעבן ביי יעדן באזונדערן סכום פון שרה׳ס יארן דעם זעלבן לשון „שנה״, מיינט דער פסוק צו פארגלייכן איין סכום צום צווייטן — אז זייענדיק בת ק׳ איז זי געווען אין דעם זעלבן מצב ממש ווי זייענ־דיק בת כ׳ און בת ז׳ (און ווי רש״י זאגט „כולן שוין לטובה״[24]). און ווי־באלד אזוי, איז דאך פארשטאנדיק אז אויך זייענדיק בת ק׳ און בת כ׳ האט זי ניט געהאט קיין שייכות צו חטא און העדר היופי, ווארום אויב ניט אזוי — פעלט דאך אין דעם פארגלייך צו „בת ז׳״.

שטעלט זיך דא די שאלה: ווי־באלד אז אינצווישן (איידער זי איז געווארן „בת מאה״) איז ביי איר גע־ווען א זמן פון „בלותי״ (כנ״ל ס״א), היפך היופי, הייסט עס דאך אז בעצם איז איר יופי יע געווען אונטערגע־ווארפן די שינויים פון זמן; ובמילא איז ביי איר דער צוריקגעקומענער נוי שוין ניט פון זעלבן סוג, ניט מיט דער גרינטלעכקייט, ווי אין אי־רע יוגנט־יארן ווען ס׳איז נאך קיין ארט ניט געווען אויף היפך היופי[25].

24) אלא שרש״י מפרש ענין זה ב„שני חיי שרה״, וי״ל (ע״פ „יינה של תורה״ שבפרש״י) שזהו מה שהכתוב מוסיף ב„שני חיי שרה״ על „מאה שנה ועשרים שנה ושבע שנים״ — כי הכוונה ב„בת ק׳ כבת כ׳ ובת כ׳ כבת ז׳״ (בכ״ף הדמיון) בפרש״י הוא רק מה שבפועל היתה כבת כ׳ וז׳ (וג״ז — רק בהיותה בת ק׳ ולא לפנ״ז — ראה הערה א׳ להערה 7). ולכן מפרש שההוספה ד„שני חיי שרה״ היא — „כולן שוין לטובה״ (שהיו שוין ממש, ו„כולן״ — כדלקמן הערה 26). משא״כ במדרש ש־מקדים לפנ״ז „כך שנותם תמימים״. ולכן מפרש שם שב„שני חיי שרה״ מרמז הכתוב ל„חביב חייהם כו׳ ולעוה״ב״, כדלקמן סעיף ט׳.

25) ושני ענינים בזה: א) אפילו באם בפועל לא הי׳ „בלותי״, מכיון שמצד טבע הגוף ישנה עלוליות לזה, הרי היופי דבת ק׳ אינו כהיופי דבת ז׳ (כבפנים, וראה בארוכה לעיל ס״ה), וירידה (ושינוי) זה הוא גם בנוגע לחטא*. ב) ע״י שלפנ״ז הי׳ אצלה הענין ד„בלותי״** בפועל, הרי זה ירידה ושינוי גם בנוגע להזמן שלאח״ז — בדוגמת דבר שהי׳ ראוי לקבל טומאה שעה אחת, שגזרו חכמים שלא לסכך בו, גם כשנטהר אח״כ מלקבל טומאה (או״ת ר״ס תרכ״ט).

*) אפילו באם נפרש ש„ותצחק שרה״ אינו ענין של חטא כלל (ראה רמב״ן וירא יח, טו. כלי יקר שם, יב. ועוד) — מכיון שלאחרי כ׳ שנה ישנה עלוליות לחטא עכ״פ. אבל לפי פרש״י (לך יז, יז) „ושרה לא האמינה ולגלגה״ — גם בנוגע לחטא הוא שינוי בפועל. וראה שוה״ג להערה 26.

**) גם ההוכחה לענין הראשון הוא מ־„בלותי״, דאלולי זאת הי׳ אפ״ל שמצד אור הנשמה לא הי׳ שייך בה שינויים, ע״ד אופן הב׳ דלעיל סעיף ה׳, וכמבואר לעיל הערה 20. אלא שבענין הראשון נוגע הענין ד„בלותי״ בכדי להוכיח ששייך בה שינוי, משא״כ בענין השני.

— היינט ווי אזוי פאַרגלייכט דער פסוק „בת ק״ צו „בת ז״?

אויף דעם איז דער מדרש מקדים „יודע ה׳ ימי תמימים . . כשם שהן תמימים כך שנותם תמימים״, אז טראָץ דעם וואָס אויך תמימים זיי־נען אונטערגעוואָרפן די גדרים, שי־נויים פון זמן, פונדעסטוועגן איז עס ניט קיין שינוי אין אַ פנימיות — ווייל אויך „שנותם״ (וואָס איינער פון די טעמים אויפ׳ן נאָמען שנה איז מל׳ שינוי *[25]), אָט די שינויים גופא זיינען „תמימים״. ד.ה. אַז די ירידות און שינויים, וועלכע קומען פאַר בייזי פון צייט צו צייט, ברענגען שפּע־טער אַרויס און אַנטפּלעקן דעם אי־נערלעכן העדר השינוי: אַז טראָץ — און דורך — די שינויים וואָס זיינען פאַרגעקומען בפועל אין גוף[26], ווערט דערנאָך נתגלה אין דעם זעלבן גוף די עצם הנשמה שלמעלה משינוי[27].

ז. שוין געדעדט פיל מאָל, אַז דאָס וואָס עס ווערט געזאָגט אויף צדיקים „ילכו מחיל אל חיל״[28] מיינט עס אַן אופן פון עליות וואָס איין דרגא איז ניט בערך צו דער אַנדערער[29]. קומט דאָך במילא אויס, אַז די עבודה וואָס זיי האָבן געטאָן אין זייער יוגנט האָט גאָר קיין ערך ניט צו דער מדריגה אין עבודה וואָס זיי האָבן דערגרייכט אין זייער עלטער.

לויט דעם שטעלט זיך ווידער די שאלה, לאידך גיסא: ווי קען מען פאַרגלייכן די „מאה שנה״, „עשרים שנה״ און „שבע שנים״ און זאָגן אַז זיי זיינען „כולן שוין״ — וויבאַלד אַז

*25) אוה״ת מקץ שלח, סע״ב.

26) ועפ״ז מובן „בת מאה כבת עשרים כו׳״ גם להפירוש שכל המאה שנה הם „כלל אחד שאינו מחולק״, שבכל משך ה־מאה שנה היתה כבת כ׳ ובת ז׳ (ראה לעיל הערה 6. ולהעיר גם מלשון רש״י „כולן שוין לטובה״, וראה לעיל הערה 24) — כי מכיון שגם השינוי ד„בלותי״ ענינו הפנימי הוא לגלות הבל״ג האמיתי שמצד עצם הנשמה, הרי בפנימיותו אינו שינוי *.

ומה שאמרו „בת ק׳ כבת כ׳ כו׳״ (ולא „מאה שנה כעשרים שנה״ וכיו״ב) — כי זה מה שגם „בלותי״ אינו שינוי, נתגלה רק לאח״ז.

*) ועד״ז הוא גם בנוגע ל„ותצחק שרה״ — כי (נוסף לזה, שמכיון שע״י תשובה מהפכים גם את העבר — נמצא שבכל משך שנותיו גם האדם הוא תמים (כנ״ל הערה 10)) מכיון שבצדיקים ה„חט־אים״ (חסרון האור, במדריגות דקדושה גופא — ראה לעיל ע׳ 63-4) הם בשביל העל׳ שלאח״ז (ראה שם הערה 56), הרי ה„שנים״ (שינויים) עצמם הם „תמימים״.

27) ויש לקשר זה עם „שנה תמימה — להביא את חדש העיבור״ (ערכין לא, א — ראה קושיא הב׳ בסעיף א׳) — כי גם ענין העיבור, עם היות שהוא בכדי להשוות שנת הלבנה עם שנת החמה, מ״מ ע״ז שנת העיבור יתירה היא גם משנת החמה.

ולהעיר (א) מזה שימי הלבנה הם שנ״ה, כי ענינה הוא מה שהיא משנה את אור החמה (אוה״ת שם שלט, רע״א) — דוג־מת ענין „שנותם״ (שינויים) שמצד הגוף. (ב) ממיעוט הירח (שזהו הסיבה להחסרון דשנת הלבנה), דעם היות שצריך „כפרה״ (ראה חולין ס, ב. הובא בפרש״י עה״ת פנחס כח, טו), הרי מכיון שזהו מה שהקב״ה מיעט את הירח, מובן (ראה לעיל ע׳ 63) שזהו בשביל העל׳ (כמו צמצום הראשון שהוא בשביל הגילוי) — בדוגמת ה„חטא״ ד„ותצחק שרה״ (ראה שוה״ג להערה 26).

28) תהלים פד, ח. סוף מס׳ ברכות. סוף מס׳ מו״ק [ושם הלשון ת״ח. אבל בת״י לתהלים שם (שמשם למדים בברכות ומו״ק ש„אין להם מנוחה כו׳״): „אזלין צדיקיא״].

29) כמובן מהלשון „ילכו״, שהליכה מורה על עלי׳ שבאין־ערוך (ד״ה צאינה וראינה תר״ס. ובכ״מ).

*) נת׳ בלקו״ש חט״ו ע׳ 137 ואילך.

די עבודה אין משך פון די פריערע דיקע יאָרן האָט ניט קיין ערך לגבי דער עבודה במשך די שפעטערדיקע יאָרן?

אויף דעם זאָגט דער מדרש אין זיין צווייטן פירוש (און אין דעם באָשטייט דער אויפטו, און דערגענצונג, פון צווייטן פירוש צום ערשטן): „זו שרה שהיתה תמימה במעשיו", אַז בעת הסתלקותה (וואָס דער פסוק „ויהיו חיי שרה גו'" רעדט דאָך וועגן יענעם זמן), ווען זי איז צוגעקומען צו תכלית העילוי פון דער עבודה, איז זי געווען „תמימה במעשיה" — ד.ה. אַז עס האָט זיך דאָן בייַ איר אויפגעטאָן אַזאַ „תמימות" וואָס האָט אַרומגענומען אַלע מעשים און די גאַנצע עבודה פון אירע אַלע יאָרן[30].

— וואָרום בשעת ההסתלקות פון צדיקים ותמימים איז דאָך די נשמה עולה לשרשה ומקורה ביז מדריגה היותר עליונה און דאָס פועל'ט אויף כל עמל האדם שעמלה נפשו בחייו[31], אין אַנדערע ווערטער דאָמאָלס איז הרוח תשוב אל האלקים אשר נתנה — דער עיקר התשובה[32], און תשובה האָט בכח צו איבערמאַכן אויך דעם עבר (ובדוגמא ווי תשובה אויף חטאים[33], וואָס זי טוט אויף אַן ענדערונג אויך אין דעם עבר[34], ביז אַז „זדונות נעשים לו כזכיות"[35]).

ח. און דאָס איז אויך דער ביאור וואָס אינעם ערשטן פירוש זאָגט דער מדרש „שנותם תמימים", און אין צווייטן פירוש — „(זו שרה שהיתה) תמימה במעשיו":

לויטן ערשטן פירוש פון מדרש, מיינט די „תמימות" פון שרה — אַזוי ווי די וואָס בייַ אַלע אַנדערע „תמימים" (ווי עס ווערט דאָ געברַאַכט בסתם: „יודע ה' ימי תמימים"), אַז זי איז געבליבן גאַנץ און ניט באַוירקט פון די שינויים וואָס דער זמן גופא, די שנים, רופן אַרויס בייַ מענטשן (אין שייכות צו העדר הנוי, און די עלויות אויף חטא). קומט דאָך במילא אויס, אַז דער חידוש באַשטייט אין דעם, וואָס טראָץ די שינויים וואָס דאַרפן זיך שאַפן מצד „שנותם", זיינען זיי אָבער געבליבן „תמימים";

משא"כ אין צווייטן פירוש וואו דער מדרש איז מחדש, אַז בייַ שרה'ן איז געווען אַ באַזונדערער און העכערער סאָרט פון „תמימות" (און דערפאַר אויך איז דער מדרש דאָ מדגיש „זו שרה כו'"), אַז די העכסטע „תמימות" פון זמן הסתלקותה האָט אויפגעטאָן אויך אין אירע יונגע יאָרן (זיי איבערגעמאַכט) — איז וויבאַלד אַז אָט דער עילוי וואָס קומט אין די עלטערע יאָרן איז דאָך (ניט מצד די יאָרן גופא, נאָר) מצד עבודה און מעשים טובים, דערפאַר זאָגט דער מדרש „תמימה במעשיה", אַז זי האָט געפועל'ט תמימות אין אַלע אירע

30) ועפ"ז יש לומר ש„עשרים שנה ושבע שנים" הם השנים שלאחרי המאה שנים (כפשטות הכתוב), מכיון שהעליות הם תמיד.

31) ראה סידור שער הל"ג בעומר (דף דש, סע"ב. שז, סע"ב). אגה"ק סי' כח.

32) לקו"ת ר"פ האזינו.

33) ואף שהמדובר בנדו"ד (בנוגע לשרה) הוא בנוגע להעדר (שלימות) העבודה, שהוא בדוגמת העדר האור שע"י ביטול מ"ע — הרי מבואר בכ"מ (ראה לקו"ת אחרי כו, ג. נצבים נד, א. ועוד) שגם על זה מועיל תשובה (ואין סתירה לזה מהמבואר באגה"ת בתחלתו — כי כמה מדריגות בתשובה).

34) יומא פו, א וברש"י שם נעקר עונו מתחלתו. ונתבאר בלקו"ש ח"ו ע' 54.

35) יומא פו, ב.

מעשים (כולל — די פריערדיקע מע־שים).

און דאָס איז אויך וואָס ר׳ יוחנן איז מבאר דעם ענין פון „תמימה במעשי״ מיט דער דוגמא פון „עגלתא תמימתא״ עגלה ערופה[36] — ווייל ביי עגלה ערופה שטייט[37] אַז כּפּרתה איז אויפ׳ן גאַנצן עבר ביז יוצאי מצרים וואָס האָבן ניט געהאַט קיין כּפּרה די אַלע טויזנטער יאָרן, איז דער דין, אַז ווי‌באַלד זי איז מכפּר אחיים (אפ׳ן הווה) מכפּרת נמי אמתים (דעם עבר שאיננו).

ט. אָבער לאחר כל זה, איז נאָך אַלץ ניט מובן וואָס מען רופט אַן שרה׳ן מיטן תואר „תמימה״: וועז אַ נשמה קומט אַראָפּ למטה, באַשטימט מען מלמעלה די ענניע צאָל יאָרן און טעג (און אַפילו רגעים) וואָס זי וועט זיך געפינען אין גוף — בהתאם צו דער עבודה וואָס די נשמה דאַרף דורכפירן אויף דער וועלט*[37].

וועלט דאָ די שאלה: ווי‌באַלד אַז שרה איז נפטר געווארן פאָר דער צייט[38], ווי די רז״ל דערציילן אַז „פרחה נשמתה״ מצד דער בשורה פון „עקידת יצחק״[39], האָט זי דאָך אין משך פון די מאה ועשרים ושבע שנים ניט געקענט דורכפירן די עבודה וועלכע מ׳האָט איר פריער באַשטימט פאָר אַ לענגערן זמן — טאָ ווי אַזוי קען זי אָנגערופן ווערן „תמימה״?

און דאָס פאַרענטפערט דער פסוק דורך מוסיף זיין „שני חיי שרה״, בכדי צו לערנען אונז אַז „חביב חייהם של צדיקים לפני המקום בעולם הזה ולעולם הבא״, אַז [ניט בלויז גיט דער אויבערשטער עוה״ב צו די צדיקים, נאָר אויך אַז] „חייהם לעולם הבא״ איז „חביב לפני המקום״ אַזוי ווי „חייהם בעולם הזה״, ד.ה. אַז די צדיקים וואָס ווערן נסתלק פאָר זייער זמן, קענען זיי משלים זיין „לעולם הבא״ דאָס וואָס זיי האָבן ניט דערטאָן בעולם הזה.

ובדוגמא: אויב זיכה את הרבים — זכות הרבים תלוי בו[40] (אַפילו — פון לאחר זמן רב). ברא מזכה אבא[41] וכיו״ב[42].

---

36) ראה מתנות כהונה בב״ר כאן. (וצע״ק דהא אין מום פוסל בה. וראה ירוש׳ סוטה פ״ט ה״ה).

אבל קשה דהו״ל לר״י לפרש (עכ״פ — לרמז) דמדובר כאן בעגלה ערופה (וב־פרט ד„תמימתא״ מורה להיפך, כדלעיל).

ואולי י״ל דברי ר״י (ודלא כבפנים) דעגלה חביבה על בעלה (סנה׳ כא, א. וראה יפ״ת כאן) ומצינו שם עגלה (בנשים) במיכל אשת דוד (ש״ב ג, ה. סנה׳ שם) והייתה תמימה אף שניתנה לפלטי בן ליש (ש״א כה, מד) וכן שרה אף שנלקחה לבית פרעה ולאבימלך בטח בה לב בעלה שלא תגע בה כל ברי׳ (מדרש הגדול לך יב, יג). ועפ״ז סרה קושיית האחרונים איך אמר אברהם אמרי נא אחותי את גו׳ והרי בג״ע יהרג ואל יעבור. ואף שקרקע עולם היא וכו׳.

37) הוריות ו, א. כריתות כו, א.

*37) תו״א עט, ב. הצ״צ לתהלים קלט, טז. ובארוכה — ד״ה לא תהי׳ משכלה תשי״ב.

38) ראה ר״ה טז, ב. ב״ק צג, א. ובחדא״ג מהרש״א (לב״ק שם): שהיתה שרה ראוי׳ להגיע לשני אברהם.

לפי (גירסת ו)פירוש היפ״ת כאן (נעתק לעיל הערה 8), צריך לומר שמדרשות חלוקות הן (או כמ״ש במלבי״ם ריש פרשתנו). אבל לפי הגירסא שלפנינו, כו״ע מודי ש־נפטרה קודם זמנה.

39) מבשורה המצערת שנעקד (ב״ר פנ״ח, ה. וראה פדר״א פל״ב). או מרוב שמחה (כפירוש ריב״א עה״ת — ומביא דוגמא מכתובות סב, ב — או כמסופר בס׳ הישר).

40) אבות פ״ה מ״ח.

41) סנה׳ קז, א (ראה חדא״ג שם: שאביו הי׳ מוכיחו).

42) די״ל בכ״ז דפעולת המזכה וכו׳ — היא פעולה נמשכת.

און דאָס איז אויך די שייכות פון פּירוש המדרש אויף „שני חיי שרה", אַז דאָס גייט אויף חיי עוה"ב, מיטן פּירוש הפשוט פון פּסוק אַז מיט „שני חיי שרה" ווערן געמיינט די יאָרן וואָס שרה האָט געלעבט בעוה"ז — ווייל די חיי עוה"ב ביי שרה"ן (אַזוי ווי ביי אַלע צדיקים וואָס ווערן נפטר פאָרן זמן) זיינען ניט בלויז אַ שכר פאַר איר עבודה אין עוה"ז, נאָר אויך אַ המשך און תשלום פון אירע יאָרן בעוה"ז, כנ"ל.

י. מען דאַרף אָבער פאַרשטיין:

דאָס באַשטימען אַ זמן וויפל די נשמה זאָל זיין למטה, איז דאָך ניט בלויז דערפאַר וואָס אָט די כמות פון זמן איז פאַר איר נויטיק אויף צו דורכפירן די עבודה וואָס פאַרלאַנגט זיך פון איר, נאָר אויך צוליב דעם, אַז די נשמה זאָל „אויפטאָן" אין דעם „זמן" גופא.

און דערפאַר זאָגט דער בעש"ט[43] „לא יניח שום יום מעשיית מצוה" — הגם אַז לגבי דעם סך־הכל פון די מצות איז קיין אונטערשייד ניט צי ער איז מקיים אַ צאָל מצות במשך פון איין טאָג, אָדער ער טיילט זיי פאַנאַנדער אויף אַ סך טעג, באופן אַז יעדער טאָג זאָל ער מקיים זיין (לכה"פ) איין מצוה — ווייל אויסער די (כמות פון די) אָפּגעטאָנענע מצות פאַר זיך, איז אויך נוגע אַז די טעג זאָלן זיין גאַנצע, „יומין שלימין"[44] — און דעריבער דאַרף יעדער טאָג זיין אָנגעפילט פון אַ מצוה[45].

און דעריבער קען מען פרעגן: לאחר צאת הנשמה מהגוף איז דאָך, לכאורה, ניטאָ ביי דער נשמה אָט דער סוג זמן, וואָס איז ביי איר געווען זייענדיק למטה[46], אַזוי אַז זי זאָל קענען דעמאָלט משלים זיין די טעג וואָס האָבן איר געפעלט למטה אין עוה"ז?

— איז דער ענין פאַרבונדן מיט א רשימה[47] פון כ"ק מו"ח אדמו"ר פון כ' מר־חשון — דער יום הולדת פון זיין פאָטער דער רבי (מהורש"ב) נ"ע (וועלכע איז געווען, בשנת כתר"א, אין פ' ח"ש", כבשנה זו*") — וואו ער שרייבט, אַז אין דעם טאָג (כ' מ"ח תש"ה — פינף און צוואַנציק יאָר נאָך דער הסתלקות), האָט אים זיין פאָטער דערציילט, אַז „במעל"ע זה שנתמלאו שמונים וארבע שנים לירידת נשמתי בעולם התחתון

---

43) צוזאַמ הריב"ש בתחלתה. וראה אגה"ק רסכ"ה ש„המכוון הוא אמת לאמיתו".

44) כמבואר בארוכה בלקו"ש ח"ד ע' 1194. ח"ב ע' 315 ואילך.

45) בצפע"נ על הרמב"ם הל' תשובה פ"ח ה"ד, שלדעת הרמב"ם לא שייך בכלל הוספה בזמן דהנשמה למעלה. ולכאורה, גם לדעת הראב"ד, יש לומר, שעכ"פ לא שייך אז ענין הזמן דעוה"ז (אבל ראה לקמן בפנים).

והנה מענין היאצ"ט [שאחד הטעמים (ראה פע"ח שער הקדישים בסופו) שאז עליית נשמת הנפטר מדרגא לדרגא (ולכן דנין אותה מחדש — ראה פע"ח שער התפילין פ"י)] מוכח שישנו המשך הזמן גם לאחרי מיתה. וכ"מ גם מזה דקודב"ה אתי לאשתעשעא בצדיקייא בג"ע בחצות לילה (זח"א עב, א. ח"ב מו, א. ועוד).

וי"ל בהצפע"נ דבעיקר שולל פעולת המשך הזמן בעניני הגוף — וע"ד ענין הבגרות עי"ש. ואכ"מ. — ועפ"ז מובן שאין בזה סתירה למ"ש לקמן בפנים רשימת כ"ק מו"ח אדמו"ר.

46) נעתקה בלקו"ש ח"ב ע' 496.

47) וראה לקמן ע' 346 ואילך איך שבפרשת ח"ש מרומזים כמה ענינים עיקרים של כ"ק אדנ"ע. עי"ש בארוכה.

*47) תשכ"ו, תשל"א (שנות אמירת והדפסת השיחה).

הנה יהיו אצלי אורחים טובים, וכפי הסדר הנה כל אחד מכ"ק רבותינו ואבותינו הק' יאמר דרוש על פסוק דקאפיטל פד" [48].

פון דעם זעט מען, אז אויך לאחרי ההסתלקות איז פאראן ניט בלויז דער ענין פון זמן בכלל, נאר נאך מער, אז דער זמן קומט בהמשך צום זמן וואס ער האט געלעבט פריער בעולם הזה; אויך נאך דער פטירה פון מענטשן ווערן זיינע יארן געערבנט לויטן סדר הזמן ווי דא למטה, און זיי קומען אין המשך צו די יארן פון זיין געבורט.

און דאס איז אויך דער ביאור וואס אויך אין סיום הפסוק, וואו ער רעדט (לויט דעם פירוש המדרש) וועגן חיי עולם הבא פון שרה'ן, זאגט ער דעם לשון "שני חיי שרה" (אזוי ווי דער לשון "שנה" פריער, ביי איר לעבן דא למטה); און נאך מער: דאס ווערט געזאגט בהמשך צו "מאה שנה ועשרים שנים שבע ושבעים שנה", וואס שטייט פריער

— ווייל אויסער דעם וואס אויך אין חיי עולם הבא איז פאראן זמן, איז נאך מער: די "שני חיי שרה" שבעולם הבא (כפירוש המדרש) ווערן געערבנט בהמשך, און לויט דעם מספר, פון די "מאה שנה ועשרים שנה ושבע שנים" וואס זי האט געלעבט בעולם הזה, וכנ"ל.

(משיחת ש"פ חיי שרה תשכ"ו)

---

48) כידוע המנהג שקיבל אדה"ז . . לאמר הקאפיטל תהלים המתאים למספר שנותיו (פירושו כשנמלאו לו, לדוגמא, יג שנה מתחיל קאפיטל יד) אחר תפלת שחרית קודם אמירת השיעור תהלים דכל יום כנהוג (קובץ מכתבים לתהלים ע' 214 ובהערה שם. אג"ק אדמו"ר מהוריי"צ ח"י ע' נג).